

Социализацията като индивидуализация чрез професионални роли за достъп до пари чрез труд

Вяра Стоилова*

Резюме: Социализацията е процесът, който бележи целия живот на човека. В модерното общество този процес протича под формата на индивидуализация. „Индивидуализацията – пише Бек (2008, с. 309) – не е субективен феномен, който се отнася до нагласите и идентичността на отделния индивид, а структурен феномен, който дълбоко променя житейското положение, отношенията между поколенията, биографиите и т.н.“.

Настоящата статия се фокусира върху процеса на социализацията като индивидуализация в две посоки: **първо**, като достъп до права на собственост върху пари чрез труд (изпълнение на професионална роля) и **второ**, като свобода за индивидуализация чрез правата на собственост, които актьорът получава в резултат на изпълнението на професионална роля. Изборът на подобен поглед към индивидуализацията се предопределя от все по-нарастващото значение на достъпа до пари чрез труд не само като възможност за получаване на блага, необходими за удовлетворяването на многообразните нужди на актьора, но и като предпоставка за изграждане на желани от него социални свързаности (социален

капитал), които са значим момент от неговата социализация.

Ключови думи: социализация, индивидуализация, социална роля, пари, труд.

JEL: Z13.

1. Социализацията като индивидуализация

Обществото, като социален ред, очертава възможността човек да реши основния проблем на своето съществуване, а именно собствената си несамодостатъчност, разбрана като невъзможност сам да произведе всички материални и нематериални блага, необходими за удовлетворяване на неговите нужди. Този социален ред указва кои са позволените действия в обществото, как и кой може да ги извършва, кои са непозволените действия и как те се санкционират, какви блага могат да се произвеждат и предлагат за удовлетворяване на многообразните човешки нужди и как тези блага се разпределят между членовете на обществото. Социализацията е процесът на ставане на човека като част от социалния ред, в резултат на който той опознава обществото, в което живее, научава какво може да очаква от другите и какво те могат очакват от него, научава се да създава блага и да ги консумира, развива способности и умения, които му помагат да идентифицира различни ситуации, в които попада, научава

* Вяра Стоилова е доктор, доцент по икономика в категра „Икономическа социология“ на УНСС, e-mail: viara_bs@abv.bg

се да решава проблеми, да си поставя цели и да използва позволените в обществото средства за тяхното постигане. Чрез процеса на социализация човек придава смисъл на живота си, изгражда житейска стратегия, като представя за това как трябва да изглежда собственият му живот и предприема необходимите действия за нейното реализиране. Именно „собственият живот“ – пише Бек (1997, с. 9) – е една от ключовите метафори, с които хората описват онова, към което се стремят. Ако попитаме днес какво е онова, което движи хората, какво е онова, към което те се стремят, за какво се борят, те започват да говорят за пари, за работа, за власт, за любов, за бог, но това винаги означава техните пари, тяхната работа, тяхната власт, тяхната любов, т.е. те се опитват да очертаят онези важни за тях неща, които съставляват собствената им биография (или поне тази, която те се стремят да изградят)“ Парите, работата, властта, любовта са форми на социална свързаност между хората, на специфични отношения, които се изграждат в процеса на социализация.

В социологическата традиция човек се свързва с другите хора, т.е. социализира се, като се научава да играе социални роли, което го превръща в социален актьор. „На пресечната точка – пише Дарендорф (1990, с. 218-219) – на индивида и обществото стои homo sociologicus, човекът като носител на социално предопределени роли. Индивидът е социалните роли, които изпълнява, но тези роли на свой ред са неприятният факт на обществото“. Всяка социална роля характеризира определена връзка, доколкото специфицира характера на тази връзка, очакванията на страните на връзката един към друг за онова, което могат взаимно да си дадат, напр. учител-ученик, лекар-пациент, съпруг-съпруга и т.н. Един и същи индивид има множество подобни връзки, което означава, че той изпълнява различни социални роли и има свой

специфичен ролеви ансамбъл. Като съвкупност от действия и начини на поведение социалната роля е задължителен елемент от всяка институция, както и от неформални форми на социална свързаност, като приятелство, любов и др.

За разлика от традиционното общество, характеризиращо се с унаследяване на привилегиите и социалния статус (достъпът до социални роли), модерното общество превръща свободата в господстваща семантика и дава възможност на индивида сам да изгражда ролеви си ансамбъл. Достъпът му до различните социални роли се предопределя, от една страна, от неговите способности, талант, знания и умения, а от друга, от желанието му да реализира представата си за „собствен живот“. Той е свободен да избира своята професия, другите, с които да изгражда конкретни форми на съвместност (брачен партньор или партньор за съвместно съжителство), мястото за живеене и благата, чрез които да удовлетвори своите нужди. Свободните му избори, а не принадлежността му към род или етност „произвеждат“ неговата идентичност. Това превръща индивидуализацията в ценност на модерността и модус на социализацията, съществена характеристика на който е фактът, че свободата за избор е едновременно с това и отговорност за последствията от него.

Индивидуализацията предполага индивидът да знае **първо**, какво иска (какви социални роли желае да включи в ролеви си ансамбъл и какви социални свързаности да изгради) и **второ**, как да го постигне (познава институционалните възможности за това – не само национални, но и глобални). Границите на свободата за избори се задават от институционалната система на обществото (правилата). По този начин „за отделния индивид – пише Бек (1986, с. 236) – детерминиращите го институционални условия не са вече само събития и обстоятелства, които го връхлитат, а

са и следствия от взетите от самия него решения, които той трябва да разпознае и преработи като такива“.

Обществото предлага на индивида три основни вида институции, респективно три основни вида социални роли, които са от значение за неговата индивидуализация. **Първо**, институции, чрез които той придобива легитимни права на собственост върху пари. (напр. институцията на пазара и свързаните с него професионални роли). **Второ**, институции, уреждащи някаква форма на семейна свързаност (брак, съвместно съжителство, бащинство, родителство) и свързаните с тях социални роли – майка, баща, съпруг, съпруга. **Трето**, институции, които гарантират правата на човека, в т.ч. неговия живот и собственост, напр. съд, прокуратура, полиция и други държавни институции, с подобни функции и свързаната с тях социална роля „гражданин на конкретна държава“. Последната фокусира в себе си възможностите за изпълнение и на останалите социални роли, тъй като конкретните общества имат своя специфична институционална система, в т.ч. и специфичен достъп до определени социални роли. Така напр. достъпът до професионална роля представлява съвкупност от изисквания – степен на образование, квалификация и др., на които индивидът трябва да отговоря, за да заеме съответна трудова позиция; достъпът до социалната роля „съпруг (а)“ предполага наличие на граждански брак; достъпът до ролята „гражданин“ изисква наличие на личностна идентификация – свидетелство за самоличност (лична карта, паспорт, единен граждански номер). Социалната роля „гражданин на конкретна държава“ е принудителна за всеки индивид, доколкото той не живее на изолиран остров, а винаги в рамките на някакво общество. Тя остава такава независимо от обстоятелството, че индивидът може да променя (при известни обстоятелства) своето гражданство, т.е.

да избере да се индивидуализира като гражданин на конкретна държава. Тази глобална мобилност все повече се предопределя от условията за достъп до пари чрез труд в отделните държави, тъй като, където и да отиде, човекът остава в днешния свят, в който парите имат доминираща роля като средство за удовлетворяване на разнообразните му нужди. Поради това и достъпът до парите чрез труд е и ще продължава да бъде един от важните проблеми, които той трябва да реши като основен момент от своята индивидуализация.

2. Индивидуализацията като избор на достъп до пари чрез труд

Основната възможност за достъп до пари, което днешното общество предоставя на човека, е чрез труда. Социализацията чрез труд, чрез създаване на блага за другите, като условие за получаване на блага, е цивилизационна ценност, тъй като само чрез труд хората могат да произвеждат онова, което е необходимо за удовлетворяване на техните нужди и което природата не им предоставя в готов вид¹. Това обстоятелство предопределя необходимостта актьорът да включи в ролевия си ансамбъл професионална (трудова) роля. Нещо повече, тази роля се превръща в принудителна за преобладаващата част от актьорите, тъй като се оказва единственият им възможен начин да придобиват права на собственост върху пари. Според Бек (1986, с. 227) „възникващите индивидуални житейски обстоятелства са изцяло зависими от пазара (на труда). Те са (така да се каже) усъвършенстване на зависимостта от па-

¹ Достъпът до пари може да се осъществи и чрез капитал (който обикновено се наследява), но това е характерно за една много малка част от обществото (твърде ограничен кръг от актьори). Те могат да бъдат акционери, рентиери и др., като тези квалификации ориентират към формата на вложение на капитала, от която получават доход.

зара до най-финните фибри на (гарантирането на) съществуването.”

Изборът на достъп до пари чрез труд (професионална роля) е индикатор за случила се социализация и е един от съществени белези за индивидуализацията. Това е сигнал, че индивидът е приел да се свърже с други хора чрез благата, които ще произведе за тях, и/или услугите, които ще им предостави. В някаква степен това е избор, зад който „надничат” ориентацията му към определен стил на потребление и изграждане на желана социална свързаност. „Професията – пише Бек (1986, с. 240) – служи като шаблон за взаимна идентификация, с чиято помощ преценяваме хората, които „имат” съответната професия, преценяваме техните лични потребности, способности, тяхното икономическо и социално положение. Колко е странно: отъждествяваме личността с професията, която тя упражнява! В обществото, в което животът е нанизан на професията, в нея наистина са закодирани някои ключови информации: доход, статут, езикови способности, възможни интереси, социални контакти и т.н.”

Индивидуализацията, която намира израз в достъпа до пари чрез труд, преминава през поредица от избори, които индивидът трябва да направи: **първо**, избор на знанията, компетенциите и уменията, които желае да придобие, за да може да изпълнява определена професионална роля (този избор е принудителен, доколкото човек не се ражда с готови знания и умения); **второ**, избор на социализиращи институции (училище, университет и др.), в които да придобие тези знания, умения и компетенции; **трето**, избор на организационна форма, в която да изпълни професионалната роля, и **четвърто**, избор на индивидуално изпълнение на професионалната роля.

Изборът за придобиване на определени умения, знания и компетенции в значителна степен е повлиян от онези професионални роли, които индивидът преценява като ус-

пешни (в случая успехът се интерпретира като удовлетворяващи права на собственост върху пари, които тези роли носят на актьорите, които ги изпълняват). Тази преценка е ситуационна, доколкото считаните за успешни професионални роли към момента на избора на училище, (университет), могат да не бъдат толкова успешни към момента, когато индивидът ще е натрупал необходимите му знания, умения и компетенции за тяхното изпълнение. Поради това е възможно индивидуализацията при някои индивиди да премине през придобиване на широк профил от знания, умения и компетенции, които дават възможност за изпълнение на множество професионални роли, напр. формиране на определени знания и професионални умения в рамките на средното образование, изграждане на съвсем различни умения и компетенции в рамките на бакалавърската степен на висше образование и друг в магистърската степен, придобиване на две различни магистърски степени или докторска степен. Две са организационните форми, в които индивидът фактически реализира достъпа си до пари чрез труд, като изпълнява професионална роля: **първо**, той избира самостоятелно да произвежда блага (или извършва услуги), които да предлага на другите срещу пари, и **второ**, той избира да размени своите способности за труд срещу парично възнаграждение и да стане част от колективно производство на блага (или извършване на услуги). Независимо от организационната форма, в която ще избере да изпълни професионална роля, актьорът трябва да отговори на три групи очаквания, свързани с нея. **Първо**, да изпълнява задължителни действия и да има начин на поведение, които са указани в закон, регулиращ съответната сфера на дейност (напр. Закон за държавния служител, Закон за занаятите и т.н.). **Второ**, да изпълнява задължителни действия и да има начин на поведение, които произтичат от закон и са доразвити в рамките на

отделна организация или браншови (професионални сдружения) (напр. устройствени правилници, етични кодекси и др.) **Трето**, да изпълнява дейности и има начин на поведение, които не са формализирани, но са свързани с традиции, характерни за обществото, в което живее, в т.ч. и субкултура, към която принадлежи. В рамките на тези три групи очаквания изпълнението на професионалната роля протича едновременно като процес на ангажимент (стандартизиране) и процес на дистанциране (диференциране). Процесът на диференциране е всъщност процес на индивидуализация. Възможността за дистанциране е заложена в самата социална роля. Стандартизирайки набора от задължителни действия (какво актьорът трябва да може да прави), социалната роля (стандартът) не може да постави горна граница за най-доброто изпълнение на всички дейности, свързани с нея. Това отваря пред актьора пространство, в което той може да „избяга“ от обезличаването и да бъде разпознаван от другите (напр. да бъде разпознат не просто като „лекар“ а като „доктор Иванов“). По този начин индивидуализацията чрез привнасяне на специфичен личен стил при изпълнението на ролята е израз на стремежа на актьора към изграждане на идентичност и отличаване от другите, които изпълняват същата професионална роля. Този личен стил е предопределен до голяма степен и от останалите социални роли, изграждащи ролевия ансамбъл на актьора или поне от онези от тях, които той счита за значими. В индивидуализирането на изпълнението на професионалната роля актьорът, пише Фуко (1987, с. 246), „се подчинява на външни контроли и зависимости, но едновременно с това чрез съзнанието и себепознанието е заложник на своята идентичност.“

От гледна точка удовлетвореността от правата на собственост върху пари, които му носи професионалната роля, актьорът индивидуализира нейното изпълне-

нието в няколко посоки: **първо**, продължава да изпълнява ролята по начина, по който е правел и досега, тъй като правата на собственост върху пари, които получава, го удовлетворяват, а стремежът му е да продължи да заема съответната трудова позиция (да запази достъпа си до пари чрез труд); **второ**, променя изпълнението на ролята така, че да заеме по-висока позиция в йерархията, което ще му донесе и повече права на собственост върху пари, тъй като не е удовлетворен от възнаграждението, което получава; **трето**, в резултат на критична саморефлексия установява, че професионалната роля не му е „по мярка“, т.е. той не може да я изпълни в пълния ѝ обем от задължения и/или не е удовлетворен от паричното възнаграждение, което получава и взема решение за смяна на ролята; **четвърто**, избира да изпълнява същата роля в сивата икономика, доколкото преценява, че там ще получава повече права на собственост върху пари; **пето**, избира да индивидуализира достъпа си до пари чрез извършване на незаконни действия и **шесто**, избира да емигрира.

И ако от обществена гледна точка изборът на актьора да индивидуализира достъпа си до пари чрез извършване на незаконни действия е индикатор за наличие на проблеми в правилата за достъп до пари чрез труд в обществото, които по същество са проблеми на ценностната основа, върху която са изградени професионалните роли като елемент от съответните институции, то желанието му да емигрира е индикатор за неудовлетвореност от възможностите за достъп до пари чрез труд, което му предоставя обществото, в което живее.

3. Парите като източник на свобода за индивидуализация

Индивидуализацията, пише Бек (2008, с. 302), „е процес на трансформация на гра-

матиката на социалните неравенства". В системата от социални неравенства с най-голямо значение за индивидуализацията на актьора са подоходните неравенства.

Връзката между свободата на актьора и парите се основава на една особена „полза плюс“, която парите притежават и носят на своя притежател. Според Зимел (2000, с. 268), „...стойността на една парична сума е равна на стойността на отделните блага, които човек може да размени срещу тях, плюс полезността на свободата за избор... един плюс, който няма аналог сред останалите блага, без значение дали това са стоки, услуги, земя или работна сила". Тази полза плюс на парите, Зимел (2000, с. 343) определя като „Superadditum на богатството". Именно тя дава основание на актьора да каже: „мога да си го позволя", „в състояние съм", „имам достатъчно пари, за да...". Повечето пари не означават само повече и по-качествени блага. Те означават избор на благата, избор на начина да живееш – къде, как, с кого, избор да променяш живота си, а не просто да го възпроизвеждаш. Парите отварят за притежателя си неограничени възможности за избори, т.е. за свобода не само като актуална възможност, но и като перспектива, като бъдеще. „Ползата плюс" на парите дава възможност на актьора да се индивидуализира не само чрез онова, което прави и потребява към настоящия момент, но и чрез онова, което той знае, че може да направи в един следващ момент (възможни, но нереализирани още дейности и блага за потребление, за които той разполага с необходимите му права на собственост върху пари и които ще използва тогава, когато прецени). Това е възможност актьорът да възпроизвежда индивидуализацията си дори и при настъпване на неблагоприятни събития, както и възможност да предостави свобода за индивидуализация на своите деца.

Любопитното е, че в същия период, в който Зимел пише „Философия на парите"(1899),

Веблен (1899) публикува за пръв път своята теория за показното потребление, в която търси зависимостта между използването на парите (за какви блага актьорът ги разменя) и неговия стремеж към признание, разбрано като успех. Потреблението и стилът на живот на актьора са начинът, по който той може да демонстрира пред останалите своята финансова мощ. Всъщност, определената от Веблен „излишна класа" (leisure class) демонстрира чрез показното си поведение своята свобода.

Различията между притежателите на повече и по-малко права на собственост върху пари намират израз в различни рационалности, на които те подчиняват своето поведение. Актьорите, които осигуряват достъп си до пари чрез труд, пише Гансман (1996, с. 262), „разглеждат парите като средство за удовлетворяване на своите жизнено необходими нужди (на семейството си също), а за онези, които осигуряват достъп си до пари чрез капитал, парите са по-скоро средство за правене на повече пари". Ако в резултат на изпълнение на професионалната си роля актьорите получават права на собственост върху пари на равнището на екзистенциалния минимум или под размера, необходим за нормална издръжка на живота, те успяват единствено да удовлетворят само своите екзистенциални нужди – храна, облекло, електричество, вода, наеми за жилище, лекарства и др. Тези актьори едва ли преживяват правата си на собственост върху пари като източник на свобода за индивидуализация. По-скоро индивидуализацията при тях се изразява във възможността да „вържат двата края" до следващото трудово възнаграждение, за да „платят" цената на живота си². Един

² По данни от последното проучване на Института за социални и синдикални изследвания към КНСБ в края на първото тримесечие на 2014 г. стойността на необходимата издръжка на живот в България е **563,41 лв.** на човек от 4-членно домакинство (2 възрастни с 2 деца), или общо това домакинство трябва да разполага месечно с около 2254 лв., за да посреща

Социални проблеми

от начините тези актьори да реализират индивидуализацията си като представа за реализиране на представата си за „собствен живот“ е чрез ползването на кредити. Кредитът е получаване на свобода за индивидуализация срещу заплащането на тази свобода. В противовес на това спестяването е свобода, която, както пише Вилке (2010, с. 45), „произвежда свобода и за бъдеще“

Правата на собственост върху пари, които актьорът притежава, ограничават изборите му не само на блага за потребление (онова, което може да си купи с тях), но и възможността да изиграе определени социални роли (да изгради определени социални свързаности с други актьори) и да произведе съответен социален капитал. Социалният капитал е своеобразна реализация на социализацията на актьора, на способността му да изпълнява и други социални роли, да създава трайни отношения с други актьори, посредством които да генерира ресурс за постигането на определени свои цели. Колкото повече социални роли е включил в ролевия си ансамбъл актьорът, толкова повече би могло да се каже, че се е социализирал – научил се е да живее с другите и да изгражда връзки (отношения) с тях, а това означава, че се е научил да създава блага за тях. Неудовлетворителната оценката на правата на собственост върху пари, които актьорът получава чрез

изпълнение за професионална си роля, предопределя няколко основни насоки на неговата индивидуализация чрез социален капитал: **първо**, той може да отложи във времето изграждането на определени социални свързаности (напр. създаване на семейство и отлагане на изпълнението на социалните роли съпруг, съпруга, майка, баща и т.н.); **второ**, той може да се ориентира към изграждане на социални свързаности, които да подпомогнат достъпа му до пари чрез труд (продължаване на образованието, членство в професионални и браншови сдружения, и др.) и **трето**, актьорът може да направи избор за емиграция, осъзнавайки, че ще му предстои да изгради нов социален капитал. Изборът за емиграция е радикална форма на индивидуализация, доколкото на актьора ще му се наложи процес на акултуризация, което означава той да се научи да живее в различна от неговата културна среда, разбрана като език, ценности, норми, закони. Този избор е в същото време и отказ от по-нататъшна социализация в едно общество, в което актьорът е преценил, че не може да реализира представата си за собствен живот.

Осъзнаването на правата на собственост върху пари като свобода за индивидуализация е обстоятелство, което придава граматичен характер на съвременността, който, според Московичи (1988, с. 396), „произтича именно от факта, че хората не могат да имат помежду си връзки, от които да отсъстват парите, нито връзки, които да не са въплъщавани от парите под една или друга форма. Без да са обект сред другите обекти, без да са изобщо какъвто и да било обект, парите имат тенденцията да се превърнат в еталон за измерване и в символ на отношенията на обмен, както и на жертвите, които ние приемаме да извършим с тяхно посредничество.“ Доминиращата ориентация към действия, ориентирани към осигуряване на достъп до пари, се превръща в характерна особеност на оно-

разходите си и да се храни съобразно необходимите норми. **Под линията на бедност** остават **20 %** от домакинствата в страната (с общ доход на 1 лице **до 214 лв.**). В абсолютно изражение това са над 1 млн. 442 хил. лица. С общ доход на 1 лице от домакинството **до 340 лв. са 55,2 %** от домакинствата в страната (около 3 млн. 982 хил. лица). С общ доход на 1 лице от домакинството от **341 до 563 лв. са 25,1 %**, това представлява около 1 млн. 811 хил. лица. Запазва се тенденцията **около 80 % от домакинствата в страната да живеят с общ доход на 1 лице под необходимите средства за издръжка на живота.** – източник http://www.knsb-bg.org/index.php?option=com_content&view=article&id=3012:izdrazhka-na-zhivota-prez-mart-2014-g-24-04-2014&catid=295&Itemid=148)

ва, което се определя като „обществен характер“. Фром (1955, с. 92) пише „Общественият характер, има за своя функция задачата да оформя енергиите на членовете на обществото по такъв начин, че тяхното поведение да не е резултат от съзнателното решение дали да следват, или да не следват социалния модел, а да е резултат от желанието им да действат така, както трябва да действат и в същото време да изпитват удоволствие от действията си според изискванията на културата. С други думи, функцията на обществения характер е в това да оформя и канализира човешката енергия вътре в дадено общество с цел да осигури запазването на функционирането на това общество“.

Запазването на функционирането на обществото е възможно единствено чрез социализирани индивиди. Поради това е изключително важно индивидуализацията да протича в рамките на съществуващите правила в обществото – институционални ограничения и свързаните с това социални роли. Всяко действие на актьорите извън правилата е израз на девиантно поведение, което, ако не бъде санкционирано, може да постави под съмнение социализиращия потенциал на обществото. Общественият характер е най-синтезиращият културен продукт, който създава обществото. Ако разбирате индивидуализацията като израз на индивидуалните нужди и интереси на актьора, то общественият характер е израз на **неговата ориентация към начина, по който той възнамерява да ги удовлетвори в рамките на позволените в обществото действия**. За отделния актьор обществен характер приема формата на индивидуална житейска философия (представа за „собствен живот“ и начини на неговото реализиране). Познанието на обществения характер като синтезиран социализиращ потенциал е едно от предизвикателствата пред науките за общество-

то, което все още очаква своите сериозни интердисциплинарни изследвания.

Заклучение

Индивидуализацията като модус на социализация на съвременния човек е съзнателен избор за реализиране на представата му за „собствен живот“ в условия на институционални ограничения. Онова, което човек се опитва да направи в земния си живот, е да го изживее по желан от него начин, който да му позволи да удовлетвори нуждите си, които с течение на годините той счита за важни – дом, семейство, деца, приятели и не на последно място работа, т.е. достъп до пари чрез труд (изпълнение на професионална роля). Той е осъзнал, че това може да се случи само в рамките на някаква съвместност (общество) и очаква от това общество да му предостави необходимите възможности за реализиране на представата си за собствен живот. Институционалната система на обществото очертава границите на тези възможности, които са едновременно с това и границите, в които човек може да направи своите свободни избори. Важна част от тези ограничения са правилата за достъп до пари чрез труд. Необходимостта от пари за удовлетворяването на значителна част от нуждите на човека, предопределят насоките на неговата индивидуализация като модус за социализацията му в обществото.

В съвременния свят, белязан от процесите на глобализация, „институционалната зависимост на индивидуалните житейски обстоятелства – пише Бек (1986, с. 231) – вече не може да се определи чрез обвързването им с границите на националната държава. Те вече са част от една стандартизирана в световен мащаб медийна мрежа. Нещо повече: в известен смисъл тук институционалните и национални граници вече не важат.“ Разширяването на знание-

Социални проблеми

то на човека за възможностите, които глобалният свят му предлага, за да реализира представата си за собствен живот, поставя отделните общества в конкуренция на техните социализиращи потенциали. И тъй като стабилността на едно общество е функция на степента на социализираността се към него индивиди, обществото се нуждае от непрекъсната саморефлексия на своите правила (в т.ч. и на правилата за достъпа до пари чрез труд) и контрола върху тяхното спазване, които предпоставят определени модели на индивидуализация на неговите членове.

Цитирани източници:

Дарендорф, Р., 1990. Homo sociologicus в: Николов, Л., Деянова, Л., (съст.) Социология на личността. Немарксистки възгледи и школи, София, изд. "Наука и изкуство", с. 213-243.

(Dahrendorf, R., 1990. Homo sociologicus, in: Nikolov, L., Deyanova, L. (ed.) Soziologia na lichnostta. Nemarksistki vazgledi i shkoli, Sofia, izd. "Nauka i izkustvo", s. 213-243)

Beck, U., 1986. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main.

Beck, U., Ulf Erdmann Ziegeler, 1997. Eigenes Leben – Ausflüge in die unbekannte Gesellschaft, in der wir leben, München.

Beck, U., 2008. Jenseits von Klasse und Nation. Individualisierung und Transnationalisierung sozialer Ungleichheiten, in Soziale Welt, 2008 (301-325)

Fromm, E. 1955 The Sane Society ISBN 978-0-415-60586-1.

Foucault, M., 1987. Das Subjekt und die Macht. In: Hubert L. Dreyfus/Paul Rabinow: Jenseits von Strukturalismus und Hermeneutik. Frankfurt am Main, Altona.

Ganßmann, H., 1996. Geld und Arbeit, Frankfurt am Main.

Moskovici, S., 1988. La machine a faire, Librairie Artheme Fayard.

Simmel, G., 2000. Philosophie des Geldes, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Veblen, Th. 1899 (1915). Theory of the Leisure Class: An economic Study of Institutions, Macmillan, New York.

Wilke, F., 2010. Sparen aus Ungewissheit Der Erhalt von Handlungsoptionen als Antrieb individueller Sparentscheidungen, Kassel university press GmbH, Kassel.